

František Ladislav Čelakovský (7. 3. 1799 Strakonice – 5. 8. 1852 Praha)

Český básník a folklorista, nejvýznamnější tvůrce české ohlasové poezie.

František Ladislav Čelakovský byl synem tesaře. Střední školy studoval v Českých Budějovicích, Písku a v Linci. Ve studiu pokračoval na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, ale tu nedokončil.

Byl **hlavní básnickou osobností druhé, preromantické generace českého národního obrození**; jejím hlavním představiteli, jazykovědci **Josefu Jungmannovi**, asistoval jako svému velkému vzoru při badatelské práci a oba se spřátelili. Sám Čelakovský se stal **folkloristou**: sběratelem, analyzátořem a vydavatelem lidové slovesnosti. Již brzy po dovršení dvaceti let věku začal publikovat soubory **lidových písní**. Folkloristická práce dobře souzněla s Čelakovského poetikou: preferoval sice emocionálně silné, ale zároveň objektivní a všestranně propracované básnictví.

První soustavně vykonávanou profesí Čelakovského však bylo novinářství. Již jako mladík vynikající vysokou postavou, pohlednou tváří a smyslem pro vtip a ironii snadno dosahoval úspěchu ve společnosti. V r. 1834 vytvořil a pak řídil **společensko-literární časopis Česká včela**, jeden z prvních dvou českých titulů tohoto druhu (druhým byly *Květy české*, vedené Josefem Kajetánem Tylem). Téhož roku se ve Strakoniciích **oženil** se svou dlouholetou snoubenkou Marií Ventovou (1809 – 1844); manželům se narodily 4 děti.

V r. 1835 se Čelakovský stal také **profesorem českého jazyka i literatury na pražské univerzitě**. Ani v jednom z obou zaměstnání se však dlouho neohřál. Přestože patřil ke znalcům i propagátorům slovanského folkloru, otevřeně kritizoval imperiální politiku ruských carů. Z redakce i z univerzity byl tedy vyhozen, když veřejně podpořil – podobně jako některé další české osobnosti (mladý básník Karel Hynek Mácha aj.) – odboj Poláků proti ruské nadvládě v části Polska.

Přechodné útočiště našel v práci knihovníka ve šlechtickém rodě Kinských. V r. 1841 se stal **profesorem slovanské literatury na univerzitě ve Vratislavi** v pruském Slezsku. Odstěhoval se tam s celou rodinou, ale jeho manželka Marie tam náhle zemřela na tyfus. Již v r. 1845 se Čelakovský v Praze oženil podruhé: vzal si **Antonii Reissovou** (1817 – 1852), českou obrozeneckou aktivistku a básnířku (publikující pod pseudonymem **Bohuslava Rajská**; mj. patřila k prvním propagátorům česko-slovenského sblížení); vzniku jejich vztahu napomohla jejich společná přítelkyně, začínající spisovatelka Božena Němcová. V manželství se narodily 3 děti.

V r. 1849 se Čelakovský, jehož radikální politické názory s věkem odezněly, mohl vrátit na **pražskou univerzitu**. Avšak již v r. 1852 Antonie náhle zemřela a o čtvrt roku později zemřel i Čelakovský (oba patrně podleli rakovině).

Čelakovského syn z prvního manželství Ladislav se stal významným českým botanikem; byl prvním českým šířitelem i zastáncem díla britského přírodovědce Charlese Darwina, objevitele přírodního výběru jako základního evolučního mechanismu.

Některá díla:

Folkloristické sbírky *Slovanské národní písně* (3 díly; 1822 – 1827), *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích* (1852);

Ohlasové básnické sbírky *Ohlas písní ruských* (1829; variace na ruské hrdinské epické básně – byliny: *Bohatýr Muromec*, *Čurila Plenkovič*, *Ilja Volžanín* aj.), *Ohlas písní českých* (1839; básně *Toman a lesní panna*, *Pocestný*, *Vrchní z Kozlova* aj.).

Ohlas písní ruských (1829)

Bohatýr Muromec

Oj za horami, za vysokými,
za těmi lesy, za hustými,
a za lesy hustými lichvinskými
vyletoval jasný, mladý sokol
na rychlých křídlech až pod oblaky,
a za tím za sokolem tři jestřábi,
tři zbojci-jestřábi jsou se hnali;
oni sokola obletovali,
oni k sokolu doletovali,
ostré zobce mu do těla zatínali,
až jsou oni sokola k zemi strhli,
a strhnuvše tak do smrti ubili.

Oj za horami, za vysokými,
za těmi lesy, za hustými,
a za lesy hustými lichvinskými
na koni se ubíral dobrý mládec,
on ne kvapem jel, a jen pojížděl
křížem ruce složiv, hlavu přikloniv,
jak by po širém poli hoře rozsival.
I vzali se odněkud, přiskákali
tři jezdci, všickni sobaky tatarské;
a oni dobrého mládce obskočili,
ze zad, z boku, zepředu naň doráželi,
ostré šavle mu do těla zatínali,
až jsou oni mládence s koně strhli,
a strhnuvše tak do smrti ubili.

Počali Tataré mládce svlíkati
z oděvu jeho drahého, stříbrného,
tož ze stříbrného i zlatého,
a jali se v jeho oděv dělití,
ubitému jinochu se posmívati. –
A zpod lesa, lesa hustého
vzav se tu odněkud kůň vyjíždí,
on nevyjíždí, on větrem letí,
a na tom na koni bohatýr Muromec,
Muromec ze slavného města Muroma.
Jedva Tatary zahlídnul, tři sobaky,
on z toulu vynímá kalenou střelu,

střelu pustí s třetivy hedbávné,
střela ta se zaryla v bílá nádra,
v bílá nádra prvního Tatařína.
A Muromec vytasil meč ocelový,
mečem tím ocelovým rozpůlil
v dvě půle druhého Tatařína.
A třetí Tatařín na kůň vyskočiv
utíká maní nemaní v širé pole;
i bylo se Muromci čemu smáti,
i bylo bohatýru takto mluvit:
„Hoj, kdo přede mnou utíká v širé pole,
na toho já meče netasívám,
za tím já střely kalené nepouštívám,
a pouštívám tě, můj koni bujný!“
Tomu hlasu kůň bujný porozuměl;
on prvním skokem – do půl pole,
on druhým skokem – do Tatařína,
a třetím skokem – Tataru přes hlavu;
i valí se, padá Tatařín k syré zemi,
na kusy lebka jeho roztřepena,
tož rázným kopytem koně bujného.

A vrátil se Muromec k dobrému mládci,
k mládci tomu dobrému, ubitému;
n vykopal hrob v širém poli,
do toho hrobu tělo položil,
za duši jeho se pomodlil,
a schytav a svázav koně tatarské
on s nimi ujížděl ve svatou Rus.

Poznámky a vysvětlivky:

bohatýr – ruský středověký hrdinný válečník na koni; **Lichvinské lesy** – v kraji kolem řeky Lichvinky ve středním Rusku; **maní nemaní** – zde horempádem; **sobaky** – rus. psi; **syřý** – syrový, drsný; **zbojci** –zbojníci, zákeřní bojovníci (útočící ze zálohy).

Ohlas písní českých (1839)

Toman a lesní panna

Večer před svatým Janem
mluví sestra s Tomanem:
„Kam pojedíš, bratře milý,
v této pozdní na noc chvíli
na koníčku sedlaném,
čistě vyšperkovaném?“

„Do Podhájí k myslivci
musím ke své děvčici;
znenadání nemám stání,
zas mě čekej o svítání.
Dej, sestřičko, dej novou
košiličku kmentovou,
kamizolku růžovou.“

Jiskra padla pod koníčkem,
sestra volá za bratříčkem:
„Slyš, Tománku, radou mou,
nedávej se doubravou:
objeď dolem k Svaté hoře,
ať nemám po tobě hoře,
dej se raděj v zápolí,
ať mě srdce nebolí.“

Nejel Toman doubravou,
dal se cestičkou pravou;
a v Podhájí u myslivce
nový domek jedna svíce,
hostí mnoho pospolu,
jizba plna hovoru.

Smutkem Toman obklopen
patří s koně do oken:
děvče láskou jen rozplývá,
na ženicha se usmívá;
otec jedná námluvy,
matka hledí obsluhy.
Jedli, pili, rozprávěli,
dobrou vůli spolu měli,
žádný na to nic nedbal,
kůň že venku zřehtal,
a mládenec zavzdychal.

Panna jenom snoubená
najednou se zarděla;
svědomí ji přece tlačí,

šeptá cosi sestře mladší.
Sestřička od večere
vyšla rychle za dvéře:
„Na věky se, Tomane,
milá s tebou rozstane,
jinému se dostane.
Najezdil jsi se k nám dosti,
dnes tu máme bližší hosti,
hledej sobě jinde štěstí.“

Toman koněm zatočil,
v širé pole poskočil,
zařal zuby, smračil čelo,
kolem všecko neveselo.
Půlnoc byla, měsíc zašel,
sotva jezdec cestu našel;
prudce hned, pak loudavě
ubíral se k doubravě.
„Všecky krásné hvězdičky
ze tmy jsou se prosypaly,
proč vy, moje mladé dni,
ve tmách jste se zasypaly!“

Jede, jede doubravou,
les šumí mu nad hlavou,
větřík chladný z noci fouká,
nad ouvalem sova houká;
koník blýská očima,
koník stříhá ušima.

Cupy dupy z houštiny
letí jelen v mejtiny,
na jelínku podkasaná
sedí sobě Lesní panna;
šaty půl má zelené,
půl kadeřmi černěné,
a ze svatojanských brouček
svítí pásek na kloboučku.

Tříkrát kolem jak střela
v běhu koně objela,
pak Tomanovi po boku
vyrovnává v plavném skoku:
„Švarný hochu, nezoufej,
bujným větrům žalost dej,
jedna-li tě opustila,
nahradí to stokrát jiná.
Švarný hochu, nezoufej,
bujným větrům žalost dej!“
To když sladce zpívala,
v oči se mu dívala

Lesní panna na jelenu,
Toman cítí v srdci změnu.

Jedou, jedou pospolu
měkkým mechem do dolu,
panna Tomanu po boku
vyrovnává v plavném skoku:
Švarný hochu, skloň se, skloň,
jenom dále se mnou hoň;
líbí-li se ti mé líce,
dám radostí na tisíce.
Švarný hochu, skloň se, skloň,
jenom dále se mnou hoň!“
To kdy panna zpívala,
za ruku ho ujala;
Tomanovi rozkoš proudem
prolila se každým oudem.

Jedou, jedou dál a dál
podle řeky, podle skal,
panna Tomanu po boku
vyrovnává v plavném skoku:
„Švarný hochu, můj jsi, můj!
K mému bytu se mnou pluj;
světla denního v mém domě
věčně nezachce se tobě.
Švarný hochu, můj jsi, můj –
k mému bytu se mnou pluj!“

Poznámky a vysvětlivky: **byt** – zde domov; **doubrava** – dubový les; **kamizolka** – krátký kabát; **kmentový** – z jemné látky; **švarný** – příjemný, hezký (člověk); **zápolí** – (pozemek) za polem.

Pocestný

Je to chůze po tom světě –
kam se noha šine:
sotva přejdeš jedny hory,
hned se najdou jiné.

Je to život na tom světě –
že by člověk utek:
ještě nezažil jsi jeden,
máš tu druhý smutek.

Což je pánům! Ti na voze
sedí pěkně v suše,
ale chudý, ten za nimi
v dešti, blátě kluše.

To kdy panna zpívala,
v ústa jezdce líbala,
v náručí ho objala.
Tomanovi srdce plesá,
uzdu pouští, s koně klesá
pod skalami prostřed lesa.

Slunce vyšlo nad horu,
skáče koník do dvoru,
smutně hrabe podkovou,
řehce zprávu nedobrou.
Sestra k oknu přiskočila,
a rukama zalomila:
„Bratře můj, bratříčku můj,
kde skonál jsi život svůj!“

Ej, co já dbám na té cestě
na psoty a sloty,
jen když já mám zdravé nohy,
k tomu dobré boty.

Však na pány v krytém voze
taky někdy trhne:
jednou se jim kolo zláme,
jindy vůz se zvrhne.

A krom toho – až své pouti
přejedem a přejdem,
v jedné hospodě na nocleh
pán nepán se sejdem.

Poznámka:

slot – nepříjemné počasí, chladno, déšť.

Vrchní z Kozlova

Pan vrchní z Kozlova
přijel do Rousova
na křtiny;
tu sobě namluvil
ctnou pannu Hejduli,
Němkyni.

On váží čtyry sta,
a panna nevěsta
liber pět,
jako by na vozu
padnul pod pavuzu
z růže květ.

Co panna neváží,
zlatým se dováží
kamenem.
„Hej, Kubo, Kubíku,
měj se ke kozlíku,
pojedu!“

Ze vrat jsou vyjeli,
pole projížděli,
také les:
z kopce nejednoho
s nevěstou vrchního
Pán Bůh snes.

Při samém Kozlovu
běží tam přes vodu
silnice:
řeka je hluboká,
prudká a široká –
Blatnice.

Ach běda, na brodu
zlou měli příhodu
zrovna dnes;
kočár se rozbořil,
a panstvo vyložil
měkce kdes.

Sedláci v půlnoci
z těžké se roboty
vrátili;
z rákosí bahního
jsou pana vrchního
páčili.

Ctný pane ženichu,
kam jste dal nevěstu,
co s vámi včera jela?
„Přeškoda na věky!
Padla mi do řeky,
ona mně uplavala.“

Poznámky a vysvětlivky:

libra – historická hmotnostní jednotka (0,5 kg); **pavuza** – na voze bidlo pokládané shora na řůru sena a přivazované k bočnicím pro upevnění nákladu; **vrchní** – zde úředník – správce panského statku.

František Ladislav Čelakovský: Ohlas písní ruských a Ohlas písní českých: poznámky k interpretaci

Jedním z impulsů pro Čelakovského rozhodnutí napsat sbírku **ohlasů ruské poezie** se stalo **ruské vítězství ve válce proti Turecku**: Rusové byli tehdy jediný slovanský národ s vlastním státem a jejich válečné úspěchy na pomezí Balkánu jednak pomohly obnovit řeckou samostatnost, jednak přinášely podobnou naději i balkánským Slovanům.

Sbírka začíná a končí básněmi ve stylu **starých ruských bylin** – hrdinských epických básní o bohatýrech, kteří představovali východoevropskou dobu západoevropských putujících rytířů; Ilja Muromec je všeobecně známou postavou z mnoha těchto bylin. Obranné boje Rusů proti až nepřehlednému zástupu různých asijských národů, které se tlačily od východu do Evropy, byly realitou ruských dějin po celý středověk. Čelakovský si vybral **souboj s Tatary**, což bylo konvenční označení pro kočovné Mongoly, kteří ve 14. století podnikli tažení dokonce až do Polska a na Moravu, takže byli známi také v českém prostředí (dokonce se o nich zmiňuje jedna z básní *Rukopisu královédvorského*).

Čelakovský dovede vytvořit sugestivní atmosféru ruského prostředí i ruského vypravěčství. V Rusku ovšem nikdy nebyl, a čerpal tedy z aktuální odborné literatury. K samotné ruštině měl blízko: používá **rusismy** (*sobaky, svatá Rus*) i **české archaismy**, jimž kontext užití dodává rusistický nádech: *mládec, šířý, zobec*.

Báseň začíná **alegorickým** brutálním útokem jestřábů na mladého sokola. Jestřábi byli tradičním symbolem uchvatitelské dravosti, sokol je symbolem – zejména slovanským – ušlechtilé zdatnosti (právě přes východní kraje se do středověké Evropy kdysi šířil aristokratický zvyk cvičit sokoly k lovu). Dodejme, že úvodní zařazení právě takového symbolického příběhu svědčí o spisovatelské profesionalitě (lidový vypravěč by patrně takto sofistickou kompozici básně nevytvořil).

Mládec na svém koni jen *pojízďel*, neboť se cítil bezpečný v zemi vhodné hlavně k obdělávání (motiv osévaného pole). Tři Tataři odkudsi *přiskákali*, mládce *obskořili*, naň *doráželi* – všechna ta dějová slovesa zdůrazňují až **filmovou dynamiku** scény. Že tu neprobíhá prostý souboj o vládu nad zemí, ale že Tataři reprezentují vypjaté zlo, to je zřejmé z toho, že zabitého mladíka oloupí a ještě se mu posmívají (čtenář tu vytuší paralelu dokonce s jednáním římských vojáků kolem Kristova ukřižování).

Ilja Muromec se objevuje jako klasický **hrdina**: rychle vyjíždí z lesa a od samého počátku má jasný cíl: pomstít bezpráví, Způsob, jakým Tatarů zlikviduje, svědčí o jeho stále rostoucí síle, završené skutečně bohatýrským smíchem plným mužné převahy; ta ovšem souvisí také s upřímnou zbožností (Ilja mládce pohrbí a pomodlí se za něj) i s vlastenectvím (tatarští koně jsou vítanou kořistí ku prospěchu celé ruské země).

V souvislosti s **Ohlasem písní českých** Čelakovský vyjádřil naději, že jeho básně dojdou svého naplnění, až zlidoví a lidé už je nerozeznají od skutečné lidové slovesnosti. Sbíрка vyšla s desetiletým odstupem za ohlasem ruským; mj. proto, že si Čelakovský musel počínat obezřetněji: jeho čtenáři autentickou českou lidovou poezii přece dobře znali. Není ovšem bez zajímavosti, že ačkoli česká lidová píseň je v drtivé většině lyrická, hned na první místo sbírky Čelakovský klade **epiku** (snad proto, že chtěl roli epiky zdůraznit, snad proto, že báseň obsahuje střet křesťanského světa s pohanským, a tedy odpovídá atmosféře nejdávnějších dob).

Toman a lesní panna je **balada**: epická báseň s dynamickým dějem a výrazným užitím dialogu, která spěje k tragickému závěru (jde vlastně o zhuštěnou poetickou obdobu antické tragédie). **Děj básně** obsahuje hned několik **uzlových bodů**: jsou jimi (1) Tomanova zklamání láska, (2) sestřina varovná rada (jet kultivovaná, již pokřesťanštěnou krajinou kolem poutního kostela a vyhnout se divokému, nebezpečnému, ještě pohanskému lesu; připomeňme si také, že duby jsou považovány za typický strom germánský – proti slovanské lípě), (3) kolize Tomanova s rodinou jeho nyní již bývalé milé a konečně (4) Tomanovo střetnutí s lesním démonem.

Toman učiní **osudovou chybu** v tom, že po zklamání v lásce se okamžitě vrhne do nového milostného dobrodružství; žádoucí rozvážný přístup by velel ke chvíli klidu, kdy se člověk zamyslí nad příčinou, proč vztah zkrachoval. Okamžitě podlehnout zjištěným emocím, to je spolehlivá cesta k dalšímu neúspěchu – vzdalujeme se totiž od nadčasové perspektivy (a tedy zároveň od božské skutečnosti).

Tomanovo rozpoložení poznáme z vnějších projevů – jako bychom tam s ním byli: *Toman koněm zatočil, / v šířé pole poskočil, / zaťal zuby, smračil čelo*; tedy žádné sáhodlouhé líčení, co že se to děje v jeho zraněné duši; Čelakovský opět osvědčuje smysl pro „filmové“ vidění.

Lesní panna je charakterizována stručně, ale výstižně: osedlala si jelena – jeden ze symbolů mužské sexuality –, má vyzývavě vyhrnutou sukni, a barvy jejího zjevu – zelená a černá – svědčí o jejím sepětí s přírodou i temnými úmysly. Tragický závěr – Tomanova smrt – je jen naznačen (jako když se kamera zatmí před tušeným nejbrutálnějším okamžikem děje) a konec básně je smutnou variací na její začátek: opět tu je Tomanův dům, sestra i kůň – jen Toman navždy chybí.

Pocestný (který opravdu zlidověl ve zhudebnění skupinou Spirituál kvintet) obsahuje téma sociálního rozporu, ale ten je – zcela ve shodě s preromantickým postojem – nazírán smírně. **Vrchní z Kozlova** je vlastně básnický rozvedená anekdota – s motivem střetu mezi češtvím a němečtvím.